SÖRMLANDSLÅTEN

Medlemstidning för Södermanlands Spelmansförbund Nr 4 2000

Innehåll

Ordföranden har ordet	sid 1
Soldaten Lantz	2
Nyckelharpan 2000	6
Julsånger...	7
Aktuella stämmor och träffar	11

Omslagsbild : Dräktstudie från Vingåker

Obs. Reservera den 17 mars för årsmötet. Kallelse i nr 1 , 2001

Ansvarig utgivare:
Ingemar Skoglund
Redaktionsadress:
Johansv. 16, 151 39 Södertälje
Fax 08-550 973 20
e-post: se hemsidan

Ordföranden har ordet

Enligt beräkningar uppgick den svenska musikexporten under 1999 till inte mindre än 4,3 miljarder kronor och är därmed en av våra främsta produkter vid sidan om sprit och saft. Den största delen är export av varor som CD-skivor och maskiner för framställning av skivor samt tillverkning för utländska bolag och liknande. Men visst är det en imponerande mängd pengar. Det påstås ju att en av de mest betydelsefulla anledningarna till de svenska framgångarna är den kommunala musikskolan. Håll med om att det är förbluffande att samtidigt som vi hurrar och slår oss för bröstet för framgångarna så skärs det ner på kulturstöd och musikskolor som aldrig förr.
I tidningen Ny Musik, som ges ut av Musikbranschinformation AB, har man i decembernumret en utredning av olika musikformer och deras "revival". Där innefattar man också folkmusiken. Där står att läsa: **Föddes** *Folkmusikens historia brukar, oavsett land, kunna spåras tillbaka till en tid innan inspelningsutrustning uppfunnits. En era då melodierna gick från musikant till musikant.* **Dog** *Sann folkmusik dör aldrig, men den kan förlora sin status som folkets musik. Kanske var det vad som hände i Sverige när de elektriska instrumenten gjorde sitt intrång. Medan den gamla folkmusiken mer och mer går på konstgjord andning i form av kulturstöd..* **Återuppstod** *Vissa menar att så länge många spelar, lever folkmusiken.*
Intressant att läsa. Ett tillrättaläggande kan väl vara på sin plats vad gäller kulturstöd – jag tror att nästan alla produktioner med "modern" folkmusik tillkommit med stöd från bl.a. Kulturrådet. Inget fel i detta för utan grupper som Hedningarna, Väsen, Triptyk och flera så hade den breda allmänheten aldrig ens snuddat vid den folkliga musiken.
Men nog är det viktigt att många spelar och det gäller nog alla musikformer. Ju större bredd dess bättre topp, precis som i idrott och andra företeelser.

I detta årets sista Sörmlandslåt har vi en läsvärd repris på Gustaf Wetters artikel från 1968 om soldaten Lantz och soldatvisor. Christina Frohm bidrar med en artikel om Julsånger hämtad ur "Upplysningar om folkspråket på Södertörn" från 1870.

Tack för goda insatser under 2000. Jag önskar er alla God Helg och Ett Gott Nytt År.

Ingemar Skoglund

Följande artikel är hämtad från det första numret av Sörmlandslåten, julen 1968, och skrevs av Gustaf Wetter. Den ger oss en bild av gamla tiders soldatliv och lite om ***Lantzens julpolska****, väl värd att läsa igen:*

LANTZENS JULPOLSKA OCH ANDRA SOLDATVISOR.

De gamla indelta soldaterna hade det sannerligen inte för fett i sina små soldattorp i forna tider. Den enda rikedomen i de flesta av dessa torp var en stor barnskara.

Dock hade soldaterna och deras familjer det drägligt i jämförelse med statare och backstugesittare. Där rådde en fattigdom, som vi inte kan göra oss en föreställning om i nutidens välfärds-Sverige.

Soldaterna i Sörmland gjorde sina möten i Malmköping. Rustade med matsäck och rikligt med brännvin tågade de i väg och sjöng till Bellmansmelodin Venus Minerva (mera känd i våra dagar med texten "ja, må han leva...") följande om varm försvarsvilja talande soldatmarsch:

Amen på psalmen,
nu tågar vi till Malmen,
där kanske vi får oss en sup eller två.
Å får vi inte dä,
så följer vi inte mä,
då stannar vi hemma med blanka gevär.

Beväringarna samlades sockenvis och tågade med de indelta soldaterna i täten. De hade socken-öknamn. En Sköldingehök var i regel sams med en Lerbogök. Men Vingåkersvarg skulle ha stryk. Hade han inte gjort något sattyg, tänkte han nog ställa till det.

Beväringarna från Vingåker var nog lite sturska och ansåg sig lite förmer än pojkarna från de mindre socknarna. Och det kunde givetvis Österåkers korpar, Floda ävsingar, Vadsbro kottar, Vrena killingar, Stora Malms grisar, Sköldinge hökar, Husby-Oppunda getter, Julita rävar, Lerbo gökar, Blacksta grevar och Bettna löss (samtliga från Oppunda härad) inte tåla.

Så blev det också, det hörde till "ordningen", blodiga bataljer vid marschen till Malmen och det var förstås till stor del brännvinets fel, ty det flödade rikligen i alla socknar.

Några särskilt tappra fosterlandsförsvarare var inte Vingåkers-vargarna. Därom vittnar följande soldatvisa, som jag upptecknat från Vingåker:

Långt från mitt hem och från hembygdens stränder
vandrar jag nu över Malmheden fram.
Jag äter mitt bröd uti främmande länder,
nöjd med den lott, som försynen mig gav.

Denna polska sjöngs endast vid detta tillfälle. Melodin har jag upptecknat efter 78-åriga fru Gerda Zetterlund, Götgatan 9, Katrineholm, dotter till Johan Lantz. Fru Gerda har liksom sin far sjungit i hela sitt liv. Om hon händelsevis inte sjöng under sitt arbete i hemmet, trodde hennes nu avlidne make, att hon var arg.

Lyckliga de människor, som kan och vill sjunga! Gubben Lantz hörde till den kategorin. Det gör förvisso också hans dotter Gerda.

Gustaf Wetter

Det var inte måttliga "påfrestningar" de unga beväringarna från Vingåker fick utstå i Malmköping för 70-80 år sedan. De fick ju vara borta i "främmande land" fjärran från mamma och pappa i ca tre veckor!

Soldaten Johan Alfred Lantz (1863-1919) från Adolfsbergs soldattorp under Lind i Sköldinge socken var en glad och lustig fyr. Han kunde sjunga och hade en ovanlig förmåga att kunna roa folk och sprida glädje omkring sig.

Därför var han också väl sedd på alla kalas och tillställningar av olika slag. Så var det också något annat ovanligt med Lantz: Han var alltid nykter, fast det kanske ibland inte såg så ut.

I Lantzens soldattorp var det trångt om utrymmet men alltid trivsamt, pyntat och fint. God och glad stämning rådde alltid i stugan.

Särskilt var detta givetvis förhållandet vid juletid. Dagen före julaftonen, när allt började bli julfint, var Lantzen särskilt munter. Då slog han ihop händerna av glädje, när han såg hur rart det såg ut i den lilla stugan, och sjöng med särskild bravur denna julpolska:

Nu är det jula, för hej och hopp,
för mor har nyss slutat baka.
Å far han hugger en granetopp
å sätter kärvar på taka.
I kväll ska tändas de fyra juleljus,
då dricker spelman ur farfars stora krus,
å hela natta det vakas.

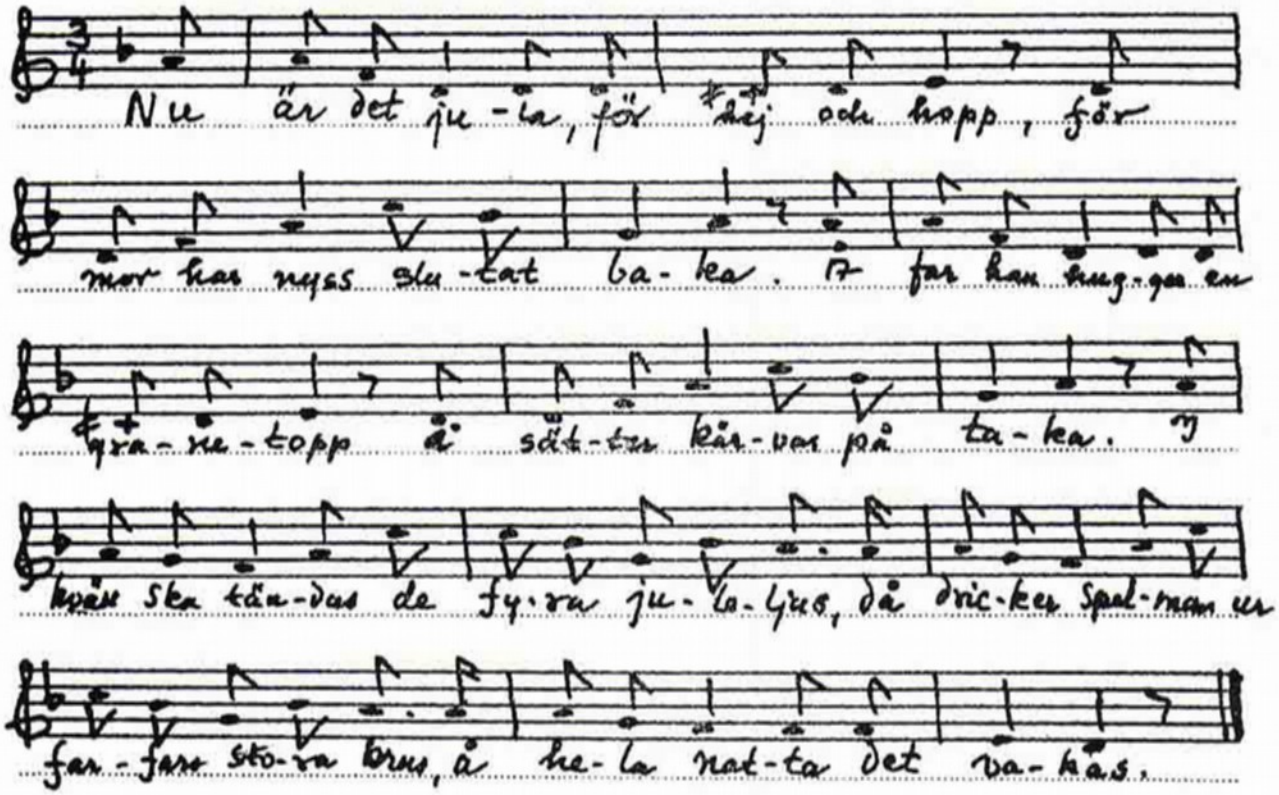

Lantzens julpolska

Uppteckнad av Gustaf Wetter efter Gerda Zetterlund, Katrineholm som i sin tur hade visan efter Johan Alfred Lantz som lärt den av Lantz-Brita vilken var farmor till Gerda Zetterlund.

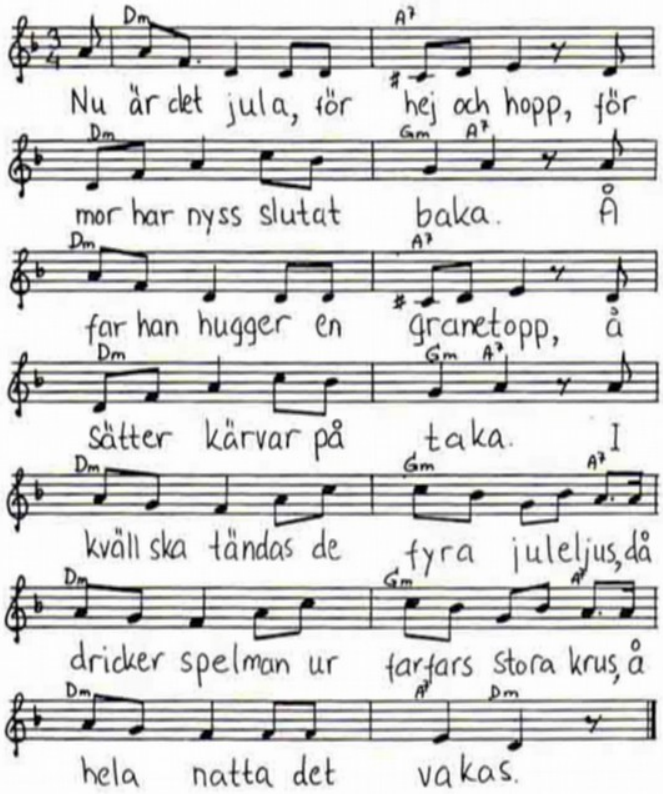

Nu är det jula, för hej och hopp,
för mor har nyss slutat baka.
Å far han hugger en granetopp,
å sätter kärvar på taka.
I kväll ska tändas de fyra juleljus,
då dricker spelman ur farfars stora krus,
å hela natten det vakas.

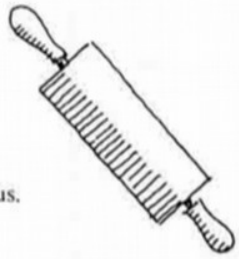

Teckning av Matts Mattsson

Vi har haft många tillfällen att glädja oss åt Matts Mattssons teckningar och funderingar. När han 1982 gav oss den här framtidsvisionen om nyckelharpans utveckling kunde han nog ändå aldrig ana hur nära han träffade – eller…?

Julvisorna om Jesus och Maria, om Betlehemsstjärnan och Sankte Staffan.

Ur Läsning för folket utgiven av Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande 1870.
Skrivet av Gustaf Upmark 1844-1900.
Fil dr i Uppsala 1869 "Upplysningar om folkspråket på Södertörn."

Läsning för Folket.

Utgifwen

af

Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande.

Ny Följd.

Andra Bandet.

[Årg. 36].

Karlstad.
Carl Kjellin & C:ni.

Julvisorna om Jesus och Maria, om Betlehemsstjärnan och Sankte Staffan.

Bland de julseder, som ännu i våra dagar bibehålla sig bland landsfolket på många orter, ja här och var även bland städernas innevånare, intager bruket av att sjunga **Staffansvisan** och att **gå med Trettondagstjärnan** ett anmärkningsvärt rum. Ehuru det senare lilla skådespelet egentligen borde uppföras på Trettondagsmorgonen, så faller sig därmed ej så noga, utan brukas det ofta företagas på Annandagen, Sankte Staffans dag, tillsammans med avsjungandet av Staffansvisan. Det har under dagarna närmast förut varit ett stort bestyr med förberedelserna för skådespelets uppförande och anskaffande av de nödiga materialierna, synnerligen som detta helst bör ske i hemlighet, att överraskningen må bliva så mycket större hos åskådarna. Enligt regeln skola fem personer deltaga uti upptåget: **de tre vise män, stjärnbäraren och Judas med pungen.** Det har nu gällt först och främst att anskaffa dräkter åt alla dessa personer, vidare att förfärdiga den omtalade stjärnan, vartill fordras en viss konstfärdighet och mycket färgat papper, och slutligen att inöva de sånger, som skola utföras. När alla nödiga förberedelser blivit vidtagna, så samla sig skådespelarne i god tid Annandags- eller Trettondagsmorgonen och anträda sin färd. Först kommer "Stjärnkungen", bärande på en käpp den ovan omtalade stjärnan, ett slags sexhörnig lykta av färgat papper, upplyst av ett brinnande ljus, och som hålles i ständig kretsrörelse. Stjärnkungen är enligt regeln klädd i en vit skjorta utanpå sina övriga kläder, ju längre desto bättre, med ett rött band kring livet, ett likadant över bröstet och stundom över vänstra armen. På huvudet bär han en hög mössa av styft papper, prydd med guld och silverpapper eller annat glitter, stundom bär han i stället för stjärna, om vägen ej är alltför lång och någon särskilt ska hedras, en panna med **glögg,** brinnande brännvin, försatt med sirap och kryddor såsom ingefära, kardemumma, ja till och med malört. Efter honom komma de tre vise männen, klädde på samma sätt men med olikfärgade band och helst långa skägg, om sådant kan åstadkommas. Stundom är en av dem, **Konungen av Moria land,** svärtad i ansiktet. Den siste i sällskapet, "den lustige personen", är Judas med pungen, som alltid är klädd i en avig skinnpäls och oftast svärtad i ansiktet. På huvudet har han en toppig svart pappersmössa och har till synnerlig uppgift att roa de åskådande genom krumsprång och grimaser samt upptaga de gåvor, som möjligen kunna givas.

När sällskapet inträder, uppställa sig alla i en halvkrets och uppstämma följande hälsningssång:

Goder morgon, goder morgon, både herre och fru,
Vi önska eder alla en fröjdefull jul:,:

Därefter börjar den egentliga stjärnsången:

Guds son är född
I Betlehem, på denna dag
Allt efter Guds eget välbehag
Och vorden kött.
Av blotta gunst och nåde
Är han oss sänd till hjälp och tröst,
Och haver från all våde
Oss alla återlöst.

Melodi Sv. L. Södermanland nr 112 d

Holzschnitt um 1480. Auch in H. Grosse-Jäger; K. Egger: Weihnachten im Lied (Tyrolia) siehe S. 413

Härefter följer på Annandag jul Staffansvisan.

Sternsinger.
Aquarell Ende des 18. Jahrhunderts.
Auch in I. Weber-Kellermann:
Das Buch der Weihnachtslieder
(Schott) siehe S. 419

1.Staffan var en stalledräng
Håll dig väl fålan min
Han vattnade sina fålar fem
Allt för den ljusa stjärnan
Ingen dager synes än
Fast eder tyckes så
Det är den ljusa stjärnan som
Den dagen plägar gå

2.De två de voro röda.....

3. De två de voro vita....

4. Den femte han var apelgrå.....

Omedelbart härpå sjunges, stundom i samma ton, några verser, som innehålla en begäran om traktering och omväxla efter tycke och smak:

Och kära mor i spisen
Låt oss få smaka grisen

Och kära mor vid lullan
Låt oss få smaka bullan

Jag ser på eder fönster blank
Att här finns brännvin och inte lank

Och så sluta med spådom om lycka:

Jag ser på eder skorsten vit
Att snart så kommer friare hit

Och innan nästa år igen
Står vaggan vid ungmors säng

Härvid begagnas stundom såsom omkväde:

Gossar låt oss lustiga vara
En gång jul om året bara.

Sedan nu traktering, vanligen kaffe och brännvin, blivit given, så tager sällskapet avsked och fortsätter färden till nästa gård, varvid skaran av deltagare i sången oupphörligt ökas, och likaså den av välfägnaden framkallade munterheten, som vanligen frampå kvällen avslutas med dans.
Det bruk, som här sålunda beskrives, har ej alltid firats på detta sätt, utan utgör egentligen ett sammanslående av tvenne, särskilda Julupptåg: Staffans-skede och Trettondagsstjärnan, med vilket senare blivit förenat avsjungandet av sånger till minnen av huru Jesus läser i templet. Alla ha ursprungligen haft en religiös betydelse och alla äro av hög ålder. Vi skola först betrakta visan om Trettondagsstjärnan.

Redan tidigt utbildade sig både inom den grekiskt och romerskt katolska kyrkan den seden att vid större kyrkliga högtider, såsom jul, påsk och pingst, för menigheten, då i allmänhet ej läskunnig, bildligen framställa innehållet av det evangelium, som utgjorde dagens text. Så uppställdes t.ex. till minne av Kristi födelse vid jultiden i kyrkorna en krubba, vid vilken de tre vise män, de s k tre heliga konungar, tillbådo och offrade. På långfredags eftermiddagen nedlades i ett särskilt uppfört gravkapell den korsfäste frälsarens bild och upptogs sedan på påskmorgonen. På himmelfärdsdagen uppdrogs Kristi bild i kyrkhimmelen o s v . Ur denna plägsed utbildade sig bruket, att i kyrkorna vid större högtider uppföra ordentliga skådespel till minne av i Bibeln eller legenderna omtalade händelser. Dessa skådespel, som stundom voro ganska uppsluppna och slutligen måste förbjudas, kallades **Mysterier,** och ett bland dem är den s k **Stjärnfesten** eller **de tre konungars högtid**, som firades till minne av de vise männen färd då de, ledda av stjärnan, gingo åstad att uppsöka den nyfödde judakonungen, och varom förtäljes i Mattei evangelium. Legenden, den i kyrkans äldre tider utbildade sägnen, vet ytterligare om dem att säga, att deras namn voro **Melchior, Baltazar och Jaspar,** eller Caspar.
Det vanliga var, att på Trettondagen tre präster,, klädda som konungar med kronor och spiror, inträdde i kyrkan, åtföljde av tjänare, som buro skänker. De varsna över altaret en med ljus upplyst stjärna, omfamna varandra och sjunga några verser, varefter de framskrida mot koret och fråga efter den nyfödde Jesus. Nu drages en förlåt undan, och bakom denna synas ett barn, liggande i en krubba, inför vilken de tre konungarna falla ned och frambära sina skänker, varpå alla församlingsmedlemmarne även offra, och festen slutas med sång. Troligen ha i senare tid präster och lägre kyrkobetjänare gått omkring i husen under julhelgen och insamlat skänker, i stället för att vänta dem i kyrkan. Efter katolska lärans fall har seden fortlevat, men förlorat sin religiösa betydelse och övergått i lekmäns händer, till dess den slutligen antagit sitt närvarande skick.
Tidigt på morgonen plägade man rida ut med sina hästar för att stärka och öva dem. Det var vid en sådan färd. Det så kallade **Staffans skede,** som den svenska Staffansvisan ursprungligen brukade sjungas. Unge män, de s.k. **Staffans-männen,** plägade den dagen, tidigt på morgonen vid stjärnornas ljus, rida ut i bygden med sina hästar och sjunga Staffansvisan utanför grannarnas fönster och dörrar, varvid det slutligen gick ut på att erhålla någon välfägnad, alldeles som i den här meddelande uppteckningen av visan. Av tillägget till denna framgår även, att Sankt Stefan varit ansedd som en jägarnes skyddsherre.
Det återstår nu att förklara huru denne Stefan, som varken enligt Bibelns eller de sydeuropeiska sägnernas vittnesbörd haft något att skaffa med hästar, likväl i de nordvestra Europeiska landen blivit ansedd, som just dessa djurs skyddsherre. Orsaken härtill synes, eget nog, liksom många andra julseder, vara på sitt sätt äldre än kristendomen. Julen (Midvinterblotet, Nyårsfesten) var nämligen även våra förfäders förnämsta högtid och firades till guden Frös ära, åt vilken bland andra djur även hästen och svinet voro helgade. Dessa djur slagtades såsom offer åt guden, och deras kött åts vid de med offren förenade högtidliga måltider. Troligen anställdes även vid samma tillfälle kappränningar och häst-hetsning (strid mellan hästar) ett av dessa folk mycket omtyckt nöje, och varom de gamla norska sagorna veta att förtälja. När kristendomen sedan infördes, så upphörde därmed ingalunda smaken för de gamla nöjena och sedvänjorna, utan Sankt Stefan fick nu övertaga Frös uppgift att vara hästarnas skyddsherre. Offren avskaffades väl, åtminstone offentligt, men lika väl som seden att äta jul-grisen är ett minne av de forna offren till Frö, kan man finna samma orsak till bruket av att rida Staffans skede.

Inbjudan till

Spelmansstämma i Eskilstuna

Eskilstuna Spelmansgilles traditionella marsstämma
lördagen den 3 mars
i St. Eskilsskolans aula

Mellan 14.00 och 17.00 spelas vacker och medryckande folkmusik från scenen av inbjudna och gästande spelgrupper och solister från Södermanland och angränsande landskap.
Bra utrymmen för buskspel står till förfogande.

Cafeteria

Fri entré
Parkering på skolans område

Dansstuga från 18.00 till musik av gästande spelmän.

HJÄRTLIGT VÄLKOMNA!

Arr: Eskilstuna Spelmansgille och Södermanlands Spelmansförbund

Spelstuga den 20 januari

Lördagen den 20 januari 13.00 – 17.00

Allspelsträff i ABF-huset, Kungsgatan 12, Eskilstuna
Alla spelmän hälsas välkomna till härlig samspel **utan publik**.
Under säker ledning av **Ulf Lundgren**, fiol och **Lennart Nordin** och **Ingemar Skoglund**, nyckelharpor, spelar vi igenom våra allspelslåtar.

Ingen deltagaravgift !

Kaffe serveras till självkostnadspris.

Anmäl er till senast 15 januari så att vi har kaffe och bröd så det räcker:
Torsten: 016-42 00 70

Djurgårdens Spelmanslag Södermanlands Spelmansförbund

Välkomna till Gnestastämman
Lördag den 3 februari 2001 kl. 12.00
Elektron, Gnesta

Program

B-salen
09.00-11.30 Danskurs med **PeO Jacobsson**
Sörmländska danser
Slängpolskor

C-salen
09.00-11.30 Låtspelskurs med **Christer Odén**
Sörmlandslåtar m.m.

Obs: anmälan till kurserna senast 29 januari

Deltagaravgift 100:-

A-salen

12.00 Konsert med **Barozda**
ungersk folkmusikgrupp

13.00 **Trollrike Spelmän med Sture Sahlström och Sonja Sahlström-Larsson**

14.00 Spelmansstämma på scenen med gästande spelmän

B-salen
16.00 "Dansakut" med **Olle Olsson**

17.00 Dansinstruktion i enkla danser med **Olle Olsson**

C-salen
14.00 Barndans med **Åsa Englund**

16.00 Visstuga med **Stig och Aina**

18.00 – 23.00 **Dans i B-salen till musik av gästande spelmän**

Kaffe och matservering

Entré 60:- Spel män och barn under 15 år gratis entré

Information och kursanmälan till: Sten 0158-10304 eller Sören 0158-20542

MARKNADSTIDNING

B

SÖDERMANLANDS SPELMANSFÖRBUND

Johansvägen 16
151 39 SÖDERTÄLJE

Svenska Låtar, Södermanland
Vår landskapsdel av det klassiska storverket. 207 uppteckningar. Faksimil av orginalutgåvan från 1935
Pris 50:-

A G Rosenberg, 420 Svenska Danspolskor
från Södermanland och andra landskap. Faksimil efter utgåvor från 1876–1882
Pris 60:-

Sörmländska visor del I, II, III
Visor för praktiskt bruk från den sörmländska traditionen. Ett 30–tal visor i varje del.
Pris 20:-/styck, kassetter 50:-/ styck

A P Andersson
75 låtar och visor från Södermanland och Närke upptecknade 1880 av skolläraren i Västra Vingåker, August Petter Andersson.
Pris 60:-

August Karlssons låtar
49 låtar från södra Uppland och norra Sörmland som August Karlsson spelade dem.
Pris 50:-

50 Sörmlandslåtar för två fioler
Utgiven till minne av Olof Andersson. Arrangerade av Olof Andersson
Pris 50:-

Sörmlandslåtar
av C G Axelsson, Flodafors. Utgiven 1960. Egna kompositioner.
Pris 50:-

Folkmusik från norra Södermanland,
K P Leffler. Faksimil efter utgåvor från 1899–1900.
Pris 75:-

LEIF BILLYZ
Svenska Låtar
Pris 160:- CD

Odén Christer
Täppstigen 3
645 91 Strängnäs

BRODÈNS KAPELL
Spelmansmusik från norra Sörmland
Pris 100:- CD

Morfars fars dansmusik
Berättelser och beskrivningar om den äldre generationens dansnöjen och spelmän och hur traditionen lever idag.
Pris 25:-

August Lindblom
97 låtar ur två spelmansböcker från 1836 och 1856 samt historik om den legendariske storspelmannen.
Pris 50:-

Sörmländska allspelslåtar
Häfte I noter och kassett
Pris 40:-
Häfte II endast noter
Pris 20:-

I den sköna Vingåkersbygden, kassett
Folkmusik från Vingåker med Simmings, Anita Hedlund och Christina Frohm
Pris 30:-

Välkommen till världen, kassett
Visor och ramsor för små och stora barn från den sörmländska traditionen, med våra bästa vissångare.
Pris 30:-

Mina 80 år som spelman 1916-1996,
Axel Andersson minnesbok.
Pris 160:-

Kalsonger blå
och andra visor från Gnesta
Pris 60 kr

Beställ hem våra böcker, noter och kassetter så här:
Ring din beställning till Torsten Gau, tel. 016 – 42 00 70 eller skriv till honom på adress Mestavägen 1A, 632 33 Eskilstuna, så får du ett paket med faktura på posten. Porto tillkommer.